

Ravensbrück

– den langsomme døds lejr

Da han var to år gammel, kom Ib Katznelson til koncentrationslejren Ravensbrück sammen med sin mor. De overlevede begge to, og han har senere skrevet sine oplevelser ned, interviewet sin mor om dem og fået dem udgivet. For et år siden fandt han imidlertid ud af, at historien om hans ophold langt fra var færdigskrevet. Her beretter han om lejren og de to kvinder, der sikrede hans overlevelse i den.

Af Ib Katznelson

På små lapper papir lykkedes det den franske etnolog Germaine Tillion (1907-2008) både at nedfælde sine observationer i tyskernes største koncentrationslejr for kvinder, Ravensbrück, og at få dem med ud af lejren, da hun kom til Sverige med De Hvide Busser. Noterne med hendes observationer dannede grundlag for hendes bøger om koncentrationslejrens helvede. Samtidig gav de oplysninger om, hvordan jeg både overlevede i lejrens revier¹ og undgik en transport til udryddelseslejrene. Jeg blev reddet af to tjekkiske medfanger, Zdenka Nedvedova og Hilda Synková.

Germaine Tillion kaldte Ravensbrück for ”Den langsomme døds lejr”. Det var Ravensbrück, hun gav det navn, ikke Auschwitz og andre udryddelseslejre, hvor myrderierne af fangerne skete i hastigt tempo og med en ubønhørlig systematik. I Ravensbrück var myrderierne ikke systematiske. Fangerne blev skudt, forgiftet, tæsket og sultet ihjel, og de sidste måneder inden krigens ophør blev de sendt i det gaskammer, der blev etableret i Ravensbrück i januar/februar 1945.

Fotografi af den franske etnolog Germaine Tillion, som var fange i koncentrationslejren Ravensbrück. Cirka 1934.

Ravensbrück blev etableret allerede i 1939 i Tyskland, efter at rigsfører SS Heinrich Himmler havde udpeget området som særligt velegnet, blandt andet fordi beliggenheden betød, at det var nemt for nazitoppen at inspicere lejren. Det var en tvangsarbejdslejr, og den adskilte sig på mange måder ikke meget fra andre lejre. Men Ravensbrück var unik i den forstand, at det var den eneste større lejr for kvinder. I 1940 var der 12 barakker i lejren, i 1945 32, en tekstilfabrik, en lille mandelejr og en ungdomsforvaringslejr ved navn Uckermark, og Siemens & Halske havde en fabrik. Desuden var der en snes elektricitets- og produktionsværksteder, 13 satellitlejre og arbejdskommandoer.

Der er usikkerhed om det samlede dødstal i Ravensbrück, idet mange fanger blev ført til andre lejre for at blive myrdet. Fanger i Ravensbrück blev blandt andet myrdet i mobile gaskamre. De blev henrettet ved skydning, fik gift kamoufleret som sovemedicin. Fanger døde af sult og kulde. Afstraffelse foregik blandt andet ved 25 piske- eller stokkeslag, som ofte blev forøget til 50 og 75, indtil fangerne var døde. Der blev udført medicinske eksperimenter på især polske kvinder. Man skar ind i benmusklerne og kom bakterier ind for at inficere såret. Der kom også glas og snavs i sårene. Infektionen blev så skrabet ud, såret blev rensset og derefter behandlet med forskellige former for sulfonamid. De overlevende efter sådanne eksperimenter blev kaldt ”kaniner”.

Unge kvinder, gravide helt frem til ottende måned, fik foretaget aborter, og da der på et tidspunkt kom så mange til lejren, at SS-personalet ikke kunne overkomme at foretage de mange aborter, fik kvinderne lov til at føde børnene, men man lod dem herefter forbløde. I andre tilfælde snørede man kvindernes bryster sammen, så de var ude af stand til at amme børnene, der så døde af sult. Det var selvklart, at det i øvrigt var næsten umuligt at amme spædbørnene på grund af den dårlige og sparsomme kost, kvinderne fik.

De første fanger i Ravensbrück var tyskere, så østrigere, så tjekker og polakker, som var den største nationale gruppe. Fangerne var kriminelle, asociale, mentalt syge, prostituerede, politiske fanger (de såkaldte NN-fanger, *Nacht und Nebel*) og Jehovas Vidner. Der var fanger af i alt 21 nationaliteter. Det var ikke en lejr specielt for jøder. Efter oktober 1943 var der ikke længere jøder i Ravensbrück, idet Heinrich Himmler havde beordret, at lejren skulle være ”jødefri”. Da vi 10 danske jøder ankom i november 1943, var vi derfor de eneste jøder i lejren. Først i slutningen af 1944, da Auschwitz blev evakueret, kom der et stort antal jødiske kvinder og børn fra Auschwitz til Ravensbrück.

I oktober 1944 kom en ordre fra Heinrich Himmler om, at dødeligheden i Ravensbrück var for lav, og at der skulle dø 2.000 fanger hver måned. Ordren var, at dette dødstal skulle effektueres seks måneder bagud. Da der ikke døde nok, blev et hold på ni sat til at nedskyde

*Ravensbrück, billede taget fra tårnet af kommandanturen.
Den forreste barak til venstre er det revier, der omtales i artiklen.*

et vist antal fanger hver aften, og da det heller ikke var nok, blev der etableret et gaskammer i begyndelsen af 1945. En opgørelse angiver, at der i løbet af Ravensbrücks eksistens var 123.000 kvinder og børn i lejren.²

Aktionen mod de danske jøder og transporterne til Theresienstadt

Set med tyske øjne var nazisternes aktion mod de danske jøder natten mellem den 1. og 2. oktober 1943 en begrænset ”succes”, idet mindre end 300 blev arresteret den aften og nat. De arresterede blev sendt direkte til Theresienstadt. Fra Aalborg blev 83 jøder sendt med tog til Theresienstadt, mens 198 blev sendt med skib fra Langelinie i København. Min morfar og moster var med i den sidstnævnte transport.

Arrestationerne fortsatte de følgende dage, og de tilfangede blev interneret i Horserødlejren. Her ”huserede” Paul Hennig. Han var nazist og blev i 1942 hvervet af Waffen SS. Han var også antisemit og medlem af foreningen Dansk Antijødisk Liga. I 1943 blev han tilknyttet Gestapos jødeafdeling. Hans rolle i Horserødlejren var blandt andet at finde ud af, på hvilken side af de tyske racelove de internerede faldt. Det var afgørende for, om den pågældende kunne løslades eller skulle sendes til Theresienstadt.

Den 13. oktober blev Horserødlejren stort set tømt for

jøder, idet 175 blev sendt til Theresienstadt med tog fra Helsingør, heriblandt min farmor og farfar. Der var så kun omkring 30 tilbage. Nogle blev frigivet, mens andre blev holdt tilbage indtil slutningen af november. Det er uklart, hvorfor nogle af de tilbageholdte ikke kom med transporten den 13. oktober. Det må dog antages, at når mine forældre og jeg samt Corrie og Sven Meyer med deres to sønner Peter og Oluf blev holdt tilbage, har det formentlig haft noget at gøre med, at Paul Hennig har været usikker på, hvorvidt vi var omfattet af bestemmelserne om, hvem der skulle deporteres. Min mormor var født kristen og konverterede sammen med min mor til jødedommen, da min mor var et par år gammel. Og for familien Meyers vedkommende, så var Sven Meyers far jøde, mens moderen ikke var det.

I slutningen af november var vi 19 jøder tilbage i Horserødlejren. Den 23. november fik vi ordre til at pakke sammen og blev sat på et tog i Helsingør. Det vides ikke, hvad der førte til beslutningen om, at vi skulle deporteres. En teori har været, at der var en sammenhæng med et bombeattentat mod Kafé Mokka på Strøget i København. Beslutningen om vores deportation skulle dermed være en slags straffeaktion. Kafé Mokka var meget frekventeret af tyskerne, og den voldsomme eksplosion dræbte fire og sårede 40. Da der gik næsten en måned mellem attentatet mod Kafé Mokka og vores deportation, lyder det ikke troligt, at der skulle være nogen sammenhæng, og der er heller ikke nogen dokumentation, der underbygger det.

Toget standsede i København, og her kom yderligere 31 ikke-jøder med. På vej ned gennem Sjælland standsede toget undervejs flere gange ganske kort. Da vi var i nærheden af Roskilde, sprang tre af jøderne fra Horserød ud af toget og flygtede, uden at de tyske vagtposter opdagede det. Det lykkedes for alle tre at komme til Sverige. Efter overfarten med skib til Tyskland fortsatte toget sydpå. Godt et halvt hundrede kilometer nord for Berlin blev toget standset, og alle blev beordret ud. Mændene blev ført til koncentrationslejren Sachsenhausen. Kvinderne og børnene blev ført til koncentrationslejren Ravensbrück.

Der rejser sig her to spørgsmål, som der ikke er fundet klare svar på. Det ene er, hvorfor transporten blev

afbrudt. Den forklaring, flere fra transporten har givet, er, at skinnelegemet var blevet ødelagt på grund af bombardementer. Det har ikke kunnet dokumenteres, men forklaringen er ikke usandsynlig. I Ole Sten Hansens bog *Bombemål Berlin* anføres, at der var luftalarm på grund af Royal Air Force-bombefly den 23. november mellem klokken 19.26 og 21.19, og derfor er der en vis sandsynlighed for, at disse kan have forårsaget ødelagte skinner.³

Det andet spørgsmål er straks sværere at få hold på. I toget var vi 16 jøder og 31 ikke-jøder. Det er ikke sandsynligt, at planen har været, at de 31 ikke-jøder skulle til Theresienstadt. Det mest oplagte er at antage, at de på et eller andet tidspunkt skulle have været bragt til en kz-lejr undervejs. Men hvilken? Der var andre danske mandlige fanger i Sachsenhausen, så Sachsenhausen kunne under alle omstændigheder have været destinationen. Sachsenhausen har derimod næppe været destinationen for de seks jødiske mænd, herunder min far. Det understøttes af, at fire af dem kom fra Sachsenhausen den 11. januar 1944 via Berlin og videre til Theresienstadt.

I slutningen af november 1943 var der fire danske kvindelige fanger i Ravensbrück, så det kunne have været destinationen for de fire ikke-jødiske kvinder, der var med toget. Men det er ret oplagt, at det ikke var destinationen for de 10 jødiske kvinder og børn. Vi kom da heller ikke ud i selve lejren, men blev interneret i lejrens fængsel, oven i købet på førstesalen i afdelingen for såkaldte prominente fanger. Otte kom den 10. januar 1944 videre til Theresienstadt. Min mor og jeg blev tilbage i Ravensbrück i yderligere knap fire måneder, angiveligt fordi jeg var blevet syg. Det er min mirakuløse redning fra at blive deporteret til en udryddelseslejr, der er denne artikels primære historie.

Ravensbrücks revier

Grunden til, at min mor og jeg ikke blev sendt videre til Theresienstadt den 10. januar 1944 sammen med de øvrige otte jøder, som vi var kommet med fra Horserødlejren, var, at jeg omkring juletid 1943 var blevet syg af – viste det sig – difteri og derfor fjernet fra min

mor og overført til Ravensbrücks revier. I min bog *Lad ham dø; 2-årig i Ravensbrück og Theresienstadt* har jeg beskrevet, hvad der skete, mens min mor og jeg var i Ravensbrück. Men der er et stort tidsmæssigt hul. Det drejer sig om den måneds tid, jeg var fjernet fra hende og indlagt i revierets difteriværelse. Da min mor ikke vidste, hvor jeg var henne, har hun heller ikke kunnet fortælle noget. Da vi senere kom til revieret sammen, blev hun dog klar over, at det var der, jeg havde været.

For at forstå historien og sammenhængen i begivenhederne er det nyttigt at beskrive nogle forhold omkring revieret. Revierets formål var at gøre de arbejdsdygtige fanger raske, så de kunne bruges som tvangsarbejdere igen. Formålet var også at undgå, at smitsomme sygdomme spredte sig i lejren, eller at SS'erne blev smittet, og derudover blev revieret anvendt til at skaffe sig af med alle andre unyttige patienter for at skabe plads til nye fanger. I Ravensbrück var det første revier i to H-forbundne blokke, som lå nærmest ved fængslet. Gradvist blev flere og flere – op til syv – blokke inddraget som revier. Der var i slutningen af 1943 omkring 400 patienter. I løbet af sommeren og efteråret 1944 steg tallet til 2.000.

I slutningen af august 1943 kom den 48-årige læge Percival Treite til Ravensbrück. Hans far var tysk, moderen britisk. Han var gynækolog og *Obersturmführer*. Dr. Treite igangsatte et arbejde med at bringe orden i revieret og forbedre hygiejnen. Han etablerede værelser for smitsomme sygdomme såsom tyfus, difteri og skarlagensfeber. Men mange af værelserne i reviererne var overfyldte, og i afdelingen for dysenteri var patienterne i øverste køje for syge til at bevæge sig, og de måtte ligge i deres egne ekskrementer, som så løb ned i køjen nedenunder.

Dr. Treite beskrives som kold og en bevidst SS'er. Han var helt klart ikke en god, sensibel, humanistisk indstillet mand. Men han var heller ikke sadist, grusom eller brutal. I nogle henseender en korrekt læge og en god tekniker. Der skulle være rene lagner, vaskede hænder og orden i tingene. Men han var også den, der i revieret udvalgte fanger, der skulle henrettes eller føres til andre lejres gaskamre. I retssagerne efter krigen var der modstridende vidneforklaringer om ham. Positive

fra nogle af de fanger, der var blevet raske på grund af ham, men de fleste var negative.

Der kom efterhånden så mange fanger til Ravensbrück, at SS-personalet ikke var tilstrækkeligt, og dertil egnede fanger blev derfor såkaldte "funktionsfanger". Det var fanger, der kunne påtage sig de "hårde" opgaver med at være "stueældste" eller "blokældste", som de blev kaldt. Ofte udførte de opgaver med en grusomhed, der ikke adskilte sig meget fra den måde, SS-personalet var på. Man skal her tænke på, at nogle af fangerne var interneret i lejren, fordi de var kriminelle. I Ravensbrück var funktionsfanger også sekretærer i kontorerne, og andre fungerede efter deres kvalifikationer som læger og sygeplejersker.

Min opdagelse i juni 2019

Som nævnt var jeg alene i revieret, fjernet fra min mor en god måneds tid i december 1943/januar 1944. Jeg kom, som det vil fremgå, tilbage til hende, og vi kom begge tilbage til revieret lidt senere, da min mor også havde fået difteri. Min mor har fortalt, at jeg åbenbart havde været i revieret i den periode, jeg havde været fjernet fra hende. "Min dreng havde jo været der [i revieret]. Det var der, han havde været i den tid, hvor han havde været væk. Så de [de andre syge fanger] kendte ham og havde åbenbart taget sig af ham".⁴

For nogle år tilbage forpassede jeg desværre en mulighed for eventuelt at få noget mere at vide om den tid, jeg havde været i revieret alene. Jeg skrev i 2003 en kronik i *Politiken* om min mors og mit ophold i Ravensbrück, og blev da ringet op af en mig ubekendt dame, Emma Florentine Kristensen, der fortalte, at hun havde set mig i Ravensbrück i 1944 og kunne huske mig.

Emma Florentine Kristensen fortalte, at hun havde set mig gennem vinduet i revieret. Både hun, der var 19 år dengang, og nogle andre danske unge piger var blevet meget optaget af nyheden om, at der var kommet et dansk barn til lejren. I årene efter krigen havde hun tit tænkt på mig, når hun så et toårigt barn, og var gået ud fra, at jeg var død. Stor var overraskelsen derfor, da hun pludselig så et billede af mig i avisen som "en ældre

gråskægget herre”. Vi aftalte, at jeg skulle besøge hende, men det blev desværre ikke til noget med det samme, og så blev sedlen med navn og telefonnummer væk. Den fandt jeg først i 2012 i forbindelse med en flytning, og da var Emma Florentine Kristensen desværre død.

Et stykke tid efter min bog *Lad ham dø; 2-årig i Ravensbrück og Theresienstadt* var udkommet i 2017, forærede min engelske svigerdatter mig den britiske journalist og forfatter Sarah Helms bog *Ravensbrück: Life and Death in Hitler's Concentration Camp for Women*. Jeg følte på det tidspunkt, at jeg havde fået nok af at læse om Ravensbrücks rædsler, og at jeg gennem min mors beretninger havde fået alt at vide om, hvad der var sket med mig i Ravensbrück. Så Sarah Helms bog på godt 500 sider fik lov til at stå urørt på min reol.

Der stod den indtil juni måned 2019, hvor jeg af en eller anden grund begyndte at læse den og pludselig faldt over et afsnit på side 337-338, som rystede mig. Der stod:

På omkring samme tidspunkt observerede Germaine Tillion, den franske etnolog, i hemmelighed dr. Treite, da han personligt valgte et lille barn til døden. Germaine lå i værelset for infektionssygdomme og var ved at komme sig efter sin difteri-infektion, da Treite til hendes overraskelse kom ind. SS'ere kom sjældent ind på værelset af frygt for at blive smittet, men Treite viste ingen frygt og gik over til en barneseng, hvor der lå et toårigt jødisk barn. Drengen – en dansker, som formentlig var blevet adskilt fra sine forældre – var ankommet med den nylige transport. Én af Zdenkas hjælpere havde taget sig af ham. Treite tog barnet forsigtigt op for at undersøge ham. Han vidste ikke, at han blev iagttaget. Treite ”viste ømhed over for barnet og gav endda den lille dreng et æble”, men næste dag var drengen væk, og Germaine fik senere at vide, at Treite selvsamme dag havde skrevet hans navn på listen med dem, der skulle sendes til Auschwitz.⁵

Der var ikke andre danske jødiske børn i Ravensbrück på det tidspunkt, og jeg havde difteri. De to andre jødiske børn Peter og Oluf Meyer, der kom til Ravensbrück med samme transport som os, var som nævnt ført til

Theresienstadt allerede den 10. januar 1944. Der er ingen tvivl om, at ”historien” drejer sig om mig.

Heldigvis var der et godt noteapparat i bogen, og det var derfor ikke svært at konstatere, at informationen stammede fra en bog fra 1946 skrevet af Germaine Tillion, der også var fange i Ravensbrück.

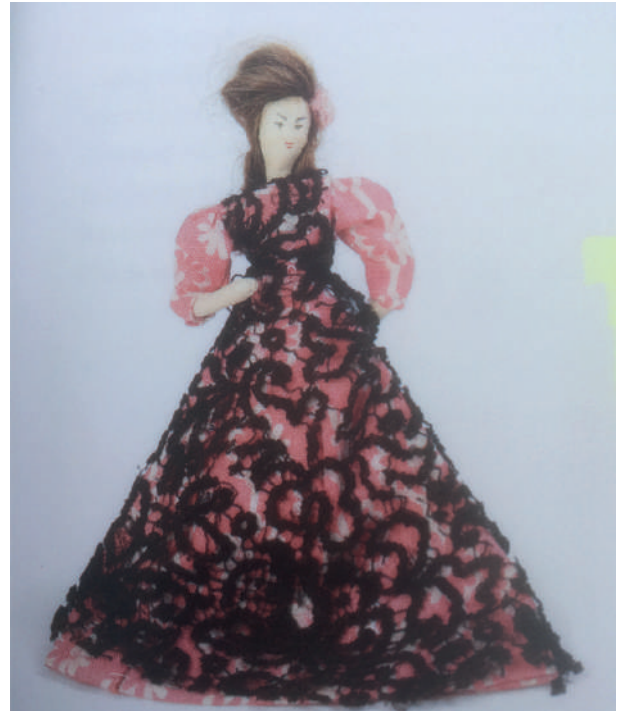
Der kom ganske mange franske fanger til Ravensbrück, omkring 8.000. Den 21. oktober 1943 ankom Germaine Tillion. Hun var som etnolog trænet i at observere mennesker og kulturelle sammenhænge, og da hun kom til lejren, besluttede hun sig for at lære koncentrationslejrssystemet at kende. Germaine Tillion delte sin viden om lejrens forfærdelige logik med andre fanger. Hun sagde, at dét at overleve var den ultimative sabotage. Og hvad gør man for at overleve? ”Man gemmer sig i lejrens revier”,⁶ har hun fortalt og nævnt allerede i den operette, som hun skrev i Ravensbrück, og som er nævnt senere i denne artikel. Hun observerede mange forhold under sit ophold i Ravensbrück og skrev efter krigen flere bøger om dem. Der er også bøger, hvor hun i samtaler med andre fortæller om opholdet og forholdene. Havde det ikke været for hende, ville mine omkring fem uger i revieret, dødssyg og alene uden min mor, have været totalt ukendt for mig.

Germaine Tillion var med i en modstandsgruppe i Paris. Gruppen blev forrådt, og efter et langt ophold i Fresnesfængslet i Paris blev hun ført til Ravensbrück. Da hun ankom, var hun meget syg. Hun havde difteri, dobbelt ørebetændelse, skørbug og problemer med lungerne. Hun kom i karantæne. Blokældste sendte hende til revieret, hvor en tysk læge sagde, at hun ikke havde skarlagensfeber, hvorfor han beordrede hende ud. To fanger bar Germaine Tillion tilbage til barakken. Hun var mere eller mindre bevidstløs og havde efterfølgende ingen erindring om, hvad der skete. Senere fandt hun ud af, at blokældste havde en aftale med funktionsfangen, børnelægen Zdenka Nedvedova (1908-1998), om, at hun skulle lægges på en bære, have en stivkrampeindsprøjtning og føres tilbage til revieret og anbringes i difteriværelset.

Zdenka Nedvedova var fange i Ravensbrück og fungerede som børnelæge.

Børnelægen Zdenka Nedvedova er en helt central person i den sammenhæng og også for min historie. Hun og hendes mand, der også var læge, var med i den tjekkiske modstandsbevægelse. Deres gruppe blev afsløret, og de kom begge i fængslet Pankrác i Tjekkoslaviet. Efter en tid blev de interneret i Theresienstadt. Her blev de begge syge med tyfus. Zdenka Nedvedova overlevede, mens manden døde. Hun blev herefter ført til Auschwitz og herfra senere til Ravensbrück, hvortil hun kom i august 1943 og fik fangenummeret 22068. Zdenka Nedvedova var, ligesom mange af de andre tjekkiske fanger, kommunist, og det er ikke uinteressant for historien. Herom lidt senere. Zdenka Nedvedova blev af de andre fanger kaldt lejrens sol på grund af sin utrættelige indsats for sine medfanger. Et eksempel på taknemmeligheden fra andre fanger er den dukke, som en anden fange, Lise London (1916-2012), gav hende i fødselsdagsgave i august 1944. Lise London fabrikerede den af stumper af vævet stof og hår. Det viser også lidt om den opfindsomhed, fangerne udviste for at fabrikere små ting i det skjulte af, hvad de nu måtte finde i lejren. Dukken er at finde i museumsudstillingen i Ravensbrück.

Zdenka Nedvedova fik denne dukke, som Lise London havde lavet til hende i fødselsdagsgave.

Germaine Tillions beretninger

I Ravensbrück lykkedes det Germaine Tillion at få fat i små lapper papir, hvorpå hun nedskrev sine observationer. Hun gemte dem selv for sin nære veninde og medfange, Anise Postel Vinay (1922-2020), der var kommet til Ravensbrück sammen med Germaine Tillion. Anise Postel Vinay var også i lejren, fordi hendes modstandsgruppe var blevet afsløret. Germaine Tillion fik forunderligt nok også mulighed for at skjule nogle filmruller med billeder af de polske "kaniner". Både de gemte lapper med noter og filmrullerne fik hun med, da hun blev reddet ud af Ravensbrück og kom med De Hvide Busser til Sverige. Disse vigtige fotografier, der dokumenterer nogle af uhyrlighederne i Ravensbrück, var forsvundet i mere end 20 år og blev fundet af en tysk forsker i et kommunalt arkiv i Gdansk.

Germaine Tillions Ravensbrück-bog fra 1946 er i udvidet form udkommet i 1973 og i 1988, efterhånden som der kom flere og flere oplysninger frem om Ravensbrück, dels fra overlevende, dels fra de syv retssager, der i perioden 1946-1948 blev ført mod de ansvarlige for myrderierne

i Ravensbrück. Efter at have læst om Germaine Tillion i Sarah Helms bog fik jeg selvfølgelig omgående fat på hendes bog (1988-udgaven). Her skriver hun:

I difteristuen så man aldrig SS'erne, og det var for at få en slags frirum, at en af Zdenkas venner havde valgt at komme der. Hun tog sig af en køn lille dansk jødisk dreng på to et halvt år, meget sød og artig; hun [Zdenka Nedvedovas ven, Hilda Synková – omtales senere] sørgede også for, som jeg sagde, at de [andre fanger] ikke stjal skålen med varmt vand, hvor klumper af rutabagas [en rodfrugt] svømmede. De blev fordelt mellem os med et stykke brød, som jeg ikke kunne spise [på grund af difteri kunne hun næsten ikke synke og var helt afhængig af, at brødet blev blødt op i vand, for at det kunne glide ned].

Jeg så SS-lægen, Treite, blidt undersøge det lille danske barn. De var blot en meter fra mig. Lægen havde taget et æble med til barnet, som han den samme dag indskrev på listen over dem, der skulle sendes til Auschwitz. Imidlertid kunne han ikke være uvidende om, hvad Auschwitz ville medføre for den lille dansker.⁷

Dr. Treite havde af en eller anden grund stor respekt for Zdenka Nedvedova. Han beordrede hende på et tidspunkt til at samle urin fra gravide kvinder og sprøjte det ind i en anden gruppe gravide som led i et af sine mange medicinske eksperimenter. Hun byttede i det skjulte urinen ud med saltvand, men dr. Treite opdagede det og truede

Fotografi af Ib Katznelson, "det lille danske barn".

hende med 25 piskeslag. Denne straf kunne være dødelig, og som tidligere nævnt fik fangerne ofte flere piskeslag, indtil de døde. På dr. Treites trussel reagerede Zdenka Nedvedova ved at sige, at hun som medicinsk student på Karls Universitetet i Prag havde lært, at man skulle respektere patienterne. Dr. Treite endte med at se

gennem fingre med ombytningen, ligesom han stiltiende accepterede andre ting, Zdenka Nedvedova gjorde for at lindre fangernes lidelser.

Men hvem var den ven, som både Germaine Tillion og Sarah Helm nævner, der tog sig af mig? Det er værd at hæfte sig ved en lille, men ikke ubetydelig forskel i Sarah Helms og Germaine Tillions tekster, hvilket i første omgang, da jeg kun havde læst Sarah Helms bog, gjorde, at jeg fandt det håbløst at finde ud af, hvem det drejede sig om. Sarah Helm skriver "en af Zdenkas hjælpere",⁸ hvilket indikerer, at Zdenka Nedvedova havde et antal kvindelige fanger, der hjalp hende. Det ville være som at lede efter en nål i en høstak at finde ud af, hvem det kunne være. Germaine Tillion skriver derimod "en af Zdenkas kammerater".⁹ Altså en person, der åbenbart var mere en ven end blot én blandt flere "hjelpe". Uanset denne lille forskel i teksterne er der næppe tvivl om, at der var mange fanger, der hjalp Zdenka Nedvedova.

Jeg havde ikke tidligere hæftet mig særligt ved, at min mor fortalte, at det var en tjekkisk sygeplejerske, der talte både tysk og fransk, som kom tilbage med mig til fængslet. Det gav mig naturligvis et hint om, hvordan jeg skulle gå videre med at identificere Zdenka Nedvedovas "kammerat". Den tyske historiker og politolog Christl Wickert har lavet en undersøgelse af 226 fanger, der fungerede i revieret i Ravensbrück. Kontakten med hende gav ingen nærmere information, men af det uddrag af undersøgelsen, jeg havde set, kunne jeg regne mig frem til, at 20 tjekkiske fanger fungerede som funktionssygeplejersker.¹⁰ Jeg fandt frem til nogle af navnene, og for at få mere at vide om dem læste jeg den tyske forfatter og filmproducent Loretta Waltz' bog *Die Frauen von Ravensbrück* og så en del af hendes videoarkiv med interviews med tidligere fanger.

Jeg fik ad den vej fundet frem til Zdenka Nedvedovas kammerat, en tjekke, der talte både tysk og fransk. Det var Hanka Houskova. Ved hjælp af arkivet i Ravensbrück fik jeg også en del yderligere materiale om hende, men der var ikke noget, der pegede specifikt mod difteriværelset eller mod Zdenka Nedvedova. På den anden side talte hun både tysk og fransk, hvad ikke var særlig sædvanligt

for tjekker. Så jeg var alligevel overbevist om, at det var hende, der var Zdenka Nedvedovas kammerat. Houskova var også en, der hjalp andre, og da fangerne i Ravensbrück i april 1945 blev beordret på en dødsmarch væk fra lejren, insisterede både hun og Zdenka Nedvedova på at blive tilbage for at hjælpe dem, der var for syge til at forlade Ravensbrück.

Da jeg skulle til at sammenfatte historien om Houskova, fik jeg en opringning fra Sarah Helm, som fortalte, at hun var sikker på, at jeg var på vildspor. Sarah Helm var overbevist om, at det i stedet var en tjekkisk fange, Hilda Synková (1906-1949), der havde taget sig af mig. Mere end en måneds efterforskning havde åbenbart været mere eller mindre spildt. Germaine Tillion fortæller selv i sin Ravensbrück-bog, at Hilda Synková talte fransk, så hun i den første tid i revieret fik meget at vide om lejren gennem hende.¹¹ Og Sarah Helm havde som led i forberedelserne til sin bog om Ravensbrück en samtale med førnævnte Anise Postel Vinay og vidste derfor, at Hilda Synková, ud over fransk, også talte tysk.

Nu gik mine anstrengelser så ud på at få mere at vide om Hilda Synková. Arkivet i Ravensbrück havde ikke noget materiale om hende, og i litteraturen om Ravensbrück er hun stort set kun nævnt i et par sammenhænge som "Hilda", indimellem også med efternavnet Synková, men stort set uden at man får nogen særlig information om hende. Søgning på internettet gav kun et enkelt ubrugeligt hint. Det var en frigivet CIA-rapport fra 1952, hvor der var en omtale af Hilda Synková i relation til stridighederne mellem det tjekkiske og slovakiske kommunistparti. Kontakter til dr. Pavla Plachá, Institut for studier af totalitære regimer i Prag, og dr. Anna Hájková, lektor i moderne kontinentaleuropæisk historie ved University of Warwick, gav en vigtig oplysning, nemlig at Hilda Synkovás rigtige fornavn var Matylda. Og med den oplysning var det straks muligt at finde flere informationer om hende.

Hilda Synková var også politisk fange, aktiv kommunist og leder af de tjekkiske kommunister i Ravensbrück. Hun arbejdede som ung i fagbevægelsen og udgav i 1930'erne sammen med sin mand Otto Synek det illegale kommunistiske magasin *Delnik*. De blev derfor begge fængslet

Hilda Synková før Ravensbrück (1938).

Hilda Synková efter Ravensbrück (1945).

i Prag i en periode. Efter løsladelsen kom de med i den kommunistiske modstandsbevægelse og blev arresteret af Gestapo i februar 1941. Otto Synek blev henrettet i 1941. Hilda Synková kom til Prankrac-fængslet i Prag og blev derfra i januar 1942 deporteret til Ravensbrück, hvor hun fik fangenummeret 9543. Hun blev funktionsfange og arbejdede blandt andet i det patologiske laboratorium i Ravensbrück. Hun fik angiveligt på et tidspunkt difteri, men blev helbredt og var derfor immun og kunne relativt risikofrit opholde sig i difteriværelset. Der søgte hun ”tilflugt” for at kunne hvile sig og få fred for omgangen med SS’erne.

Det tætte forhold mellem Zdenka Nedvedova og Hilda Synková er omtalt flere steder. Det kommer eksempelvis tydeligt frem i Lise Londons bog *La mégère de la Rue Daguerre; Souvenirs de résistance*. Hun fortæller blandt andet, at flere af fangerne i blok 21 havde høj feber og var for syge til at stå op. Det lykkedes Zdenka Nedvedova at få de mest syge indlagt på revieret, da hendes ven Hilda Synková bad hende om det. Zdenka Nedvedova instruerede Hilda Synková i, hvordan hun skulle behandle andre af de syge fanger. Lise London fabrikerede også en dukke til Hilda Synková i taknemmelighed over hendes indsats for at hjælpe fangerne i blok 21. Hun fortæller, ”at det var under disse plejeaktioner, jeg lavede en meget smuk dukke til Hilda, hvis hår jeg lavede med en blond hårtot fra Paulou [en af de andre fanger, Paulette Laugery]”.¹²

I vinteren 1944/45 skrev Germaine Tillion i hemmelighed en operette *Le Verfügar aux Enfers* (*Verfügar* i underverdenen). *Verfügar* betegner dem i lejren, der ikke var tildelt en arbejdskommando, men var ”tilgængelige” for de dårligste arbejdsopgaver. Ved det canadiske Université Laval har Elisa Gaudreau skrevet en afhandling om operetten, som hun betegner som en løftestang af modstand i koncentrationslejren. Hun noterer blandt andet, at Hilda Synková, der betegnes som en meget nær ven af Germaine Tillion, ikke er nævnt i operetten, hvad mange andre fanger er. Et fremtrædende medlem af Association Germaine Tillion, som har arbejdet sammen med Germaine Tillion, har imidlertid fortalt mig, at de kvindelige personer i operetten bevidst kun er franske kvinder, der synger om deres håb om at vende tilbage

til deres land, og som fortæller om deres engagement i den franske modstandsbevægelse.

Ved læsning af flere af Germaine Tillions bøger blev jeg overbevist om, at Sarah Helm havde ret. Hilda Synková måtte være den tjekkiske sygeplejerske, der talte både tysk og fransk, som min mor havde nævnt. I den litteratur, de overlevende fra Ravensbrück har skrevet efter krigen, er der talrige observationer af de mest forfærdelige ting. Min historie er en af de få, som Germaine Tillion gentager i flere bøger, omtaler i interviews og i samtaler med andre. For at nævne et par eksempler: hun fortæller historien i en samtale med Ariane Laroux, der gengiver den i bogen *Dejeuners chez Germaine Tillion*.¹³ Hun omtaler den i bogen *Fragments de vie*¹⁴ og i *Dialogues*,¹⁵ og den er med i en artikel af Alison Rice: *Déchiffrer le silence: A Conversation with Germaine Tillion*.¹⁶

I bogen *Ravensbrück* giver Germaine Tillion sådan set selv forklaringen på, hvorfor netop den episode har gjort så stort indtryk på hende. Ud over at det var hendes første erindring fra Ravensbrück, så fremhæver hun absurditeten i det, der foregik i lejren. I samme revier præcis et år senere blev snesevis af syge helt bevidst forgiftet og andre hevet ud af sengene, tyndt påklædt, og ført over på den anden side af den mur, der adskilte lejren fra krematorieovnene, fortæller hun. Selvfølgelig konstaterer hun også absurditeten ved, at dr. Treite, som normalt aldrig kom i difteriværelset, alligevel kom ind, gav mig et æble, tog mig op på knæet og så skrev mig på deportationslisten til Auschwitz.

Det fører for vidt at citere alle de steder, historien er fortalt, så jeg vil nøjes med at gengive nogle yderligere informationer om blandt andet Hilda Synková i relation til mig. Germaine Tillion fortæller om difteriværelset, at det var et lille værelse med køjer i to etager og ikke i tre etager som i barakkerne, hvor hver syg patient havde egen madras og rene lagner. De fanger, der fungerede som læger, havde medikamenter, og difteripatienterne blev behandlet med omhu af Zdenka Nedvedova og hendes hjælpere fra morgen til aften. Hilda Synková havde installeret Germaine Tillion i en seng ved siden af sin egen i difteriværelset i revieret. Hun passede omhyggeligt på et glas vand og et stykke brød, som

Germaine Tillion kunne få, når hun kom til bevidsthed. Som tidligere nævnt kunne Germaine Tillion på grund af sin difteri kun få lidt brød ned, når det var delvist opløst i vand. I samtalebogen med Laroux fortæller Germaine Tillion:

Mellem de to senge havde Hilda anbragt en lille dreng på to et halvt år, som havde difteri. En skøn lille dansk jødisk dreng. Hilda tog sig af den lille dreng, som kaldte hende ”tante”. Mærkeligt nok fandt de ud af, hvad han kunne spise.¹⁷

Og hun fortsætter:

Han var mere end sød, han var køn, han kunne gå, en vidunderlig lille dreng på to et halvt år, så køn og sød, at Treite, som var revierets overordnede SS'er, en dag gav ham et æble. En uge senere så jeg endnu engang dr. Treite med ømhed tage den lille dreng op på sine knæ, idet han sagde: ”Han er helbredt, man kan sende ham til Auschwitz”.¹⁸

Til dette kommenterer Germaine Tillion: ”Ah! Hvorfra han ikke kommer tilbage!”, og tilføjer:

Det er fuldstændig uforståeligt. Han giver den lille dreng et æble, og så sender han ham til Auschwitz. Jeg kan stadig se for mig den bevægelse, hvormed han tog dette barn på sine knæ, jeg var to meter fra ham. En dag sagde den lille dreng det tyske ord for kage ganske svagt i Hildas øre. Hun havde selvfølgelig ingen kage. Han sagde ”brød”, og selvfølgelig gav Hilda ham et stykke af sit brød. Det husker jeg klart.¹⁹

Da Hilda Synková blev arresteret af Gestapo i 1941, tog hendes svigerinde Hedvika Sládková og svogeren sig af hendes datter Hanka (1938-1999). Datteren var på det tidspunkt på næsten samme alder, som jeg var, da Hilda Synková tog sig kærligt af mig i revieret i januar 1944.

Den sorte transport

I begyndelsen af februar 1944 var en gruppe på 800 franske kvinder på vej til Ravensbrück. For at få gjort

plads til dem skulle det samme antal fanger sendes til Auschwitz. Derfor blev der lavet en liste med navnene på 800 fanger, der skulle transporteres videre. Det var den liste, dr. Treite angiveligt skrev mig på, og som Germaine Tillion fortæller, kunne ”Treite ikke være uvidende om, hvad Auschwitz ville medføre for den lille dansker. Han kom ikke tilbage”.²⁰ Germaine Tillion har selvfølgelig ikke været i tvivl om, at jeg var kommet med den transport, og at jeg som følge deraf var død.

Det var fra Hilda Synková, at Germaine Tillion fik at vide, hvad der skete med de transportere, som jeg ifølge hendes udsagn skulle have været med. ”Sorte transportere” blev de kaldt. De ofre, der var udvalgt til transporterne, blev lukket ind sammen med de psykisk syge i et værelse i revieret, hvorefter de kom op i lastbiler. Der foreligger modstridende oplysninger om den transport, som afgik i starten af februar 1944, og som Germaine Tillion betegner som den største sorte transport fra Ravensbrück. En polsk fange taler om 1.000 fanger, heraf 300 polakker og 40 børn. En anden nævner tallet 800, heraf 30 børn. Fangerne, som skulle med, var kvinder lidt op i alderen eller kvinder, som var syge. Transporten viste sig at gå til udryddelseslejren Majdanek og ikke til Auschwitz.

Det lykkedes SS'erne i forbindelse med evakueringen af Ravensbrück at destruere praktisk talt alle lejrens dokumenter. Så listen med de 800 navne findes ikke længere. Jeg har derfor spurgt arkivet i Majdanek, om de skulle have en sådan liste. Men resultatet var det samme. De fleste dokumenter i Majdanek nåede nazisterne også at destruere. Baseret på vidneudsagn fra polske kvinder, der hjalp med at modtage og registrere transporten, vides det, at omkring 780-800 kvinder og børn kom fra Ravensbrück den 9. februar 1944. Fangerne var udmattede ved ankomsten, syge med tuberkulose og mange andre sygdomme. Mange var døde allerede under transporten, og mange døde i løbet af de første uger i Majdanek. Kun få overlevede.

Men hvorfor kom jeg ikke med i den transport? En mulighed kan have været, at nogen fik mig slettet af listen, men da listen ikke længere findes, kan det naturligvis ikke dokumenteres. Der er imidlertid en anden og mere sandsynlig forklaring. Min mor sad

isoleret i cellen i fængslet uden kontakt med andre. Jeg kom tilbage til hende, og hun fortæller, at jeg stadig var syg, selvom dr. Treite ifølge Germaine Tillion åbenbart har sagt det modsatte. Min mor har fortalt, at det var en tjekkisk sygeplejerske, der talte både tysk og fransk, der kom tilbage med mig, og at hun kort tid efter selv fik difteri. Det kan ikke have været andre end mig, der har smittet hende, og alt tyder derfor på, at jeg er blevet fjernet fra revieret i hast, selvom jeg stadig var smittebærer, formentlig for at få mig væk fra den sorte transport. Det mest oplagte er, at det har været Hilda Synková og Zdenka Nedvedova, der har sørget for at få mig bragt tilbage til fængslet, væk fra den sorte transport. De har reddet mig fra døden i Majdanek.

Ravensbrücks befrielse

Krigen nærmede sig sin afslutning, og De Hvide Busser var i hektisk aktivitet for at redde fanger ud af koncentrationslejrene. Svenskeren John Bengtsson var chauffør på en af busserne, der kørte i pendulfart for at hente fanger ud af Ravensbrück. Han beretter, at det var noget af det værste, han havde været med til:

Det var den første lejr, hvor vi fik lov til at køre busserne ind på appelpladsen. I baggrunden stod en brændestabel. 75-100 meter lang og et par meter høj. Vi troede, det var brænde, men det var kvindeligt, der var stablet hen til krematoriet. Fangerne skulle selv køre dem ind i krematoriet og brænde dem.

Så kørte vi ellers frem og tilbage mellem de danske grænsebyer Padborg og Kruså og til Ravensbrück i en uges tid. Vi kørte dag og nat og tog piller for at holde os vågne. Vi var rødjede. Men vi gav os ikke, for vi havde fået ordre til, at vi skulle tage så mange fanger som muligt med fra lejren.

Så kørte vi den sidste tur fra Ravensbrück. Vi måtte ligge i bivak om natten. De engelske fly var i gang med et frygteligt bombardement. Ved den mindste bevægelse fyrede de en maskingeværssalve af. Vi lå i bivak med 1.200 fanger inde i en skov og med

busser og biler. Jeg troede, at mine tænder ville rasle ud, så meget som de klaprede. De enorme trætoppe brændte op som tændstikker og faldt rundt om os. Det stod på hele natten. Jeg tænkte, "hvad laver jeg her". Men dagen efter var det glemt. Så kørte vi i ét stræk til den danske grænse.²¹

Polske Sarah Rogozinsky, der også kom med busserne fra Ravensbrück, beretter: "Pludselig så vi busser med røde kors på taget. Så sagde vi: 'Nu vil tyskerne dræbe os og sige, at det var Røde Kors, der gjorde det'. Så jog de os ud og op i bilerne".²²

Ravensbrück blev befriet af de sovjetiske styrker den 30. april 1945.

Efter krigen

Efter krigen var der hele syv retssager vedrørende krigsforbrydelserne i Ravensbrück, de såkaldte Hamburg-Ravensbrück-retssager. De anklagede var SS-officerer, læger i lejren, mandlige og kvindelige vagter og tidligere funktionsfanger, som havde mishandlet andre fanger. Dr. Treite blev anklaget i den første retssag, der fandt sted fra december 1946 til februar 1947. Nogle tidligere fanger, som var blevet raske som følge af dr. Treites behandling, var indkaldt som vidner for ham. Deres vidneudsagn gav anledning til vrede og harme hos andre tidligere fanger. Den 6. september 1946 afgav Zdenka Nedvedova vidneudsagn under ed til en krigsforbryderundersøgelsesenhed i Prag om dr. Treites eksperimentelle operationer.²³ Da de uhyrligheder i Ravensbrück, som dr. Treite havde været medvirkende til, blev oprullet, blev det for meget for hans forsvarer, som bad om at blive fritaget for at forsvare ham. Dr. Treite blev sammen med ni andre tiltalte dømt til døden, men han nåede at begå selvmord i cellen forinden.

Germaine Tillion overlevede opholdet i Ravensbrück. Dét at overleve er den ultimative sabotage, er hun som nævnt refereret for at have sagt, men alligevel måtte hun se sin mor komme i lejrens gaskammer i marts 1945. Germaine Tillion kom med De Hvide Busser til Sverige i april 1945. Hun havde taget en del noter i Ravensbrück, noter, som hun fik med til Sverige

SS-legen Percival Treite ved Hamborg-retssagen 1947.

sammen med billederne af de polske ”kaniner”. Germaine Tillion døde i 2008. I maj 2015 blev hun, sammen med tre andre franske modstandsfolk, blandt andre Charles de Gaulles niece, som også var fange i Ravensbrück, hædret af den daværende franske præsident François Hollande. Kister med jord fra deres respektive gravsteder blev ved en meget smuk ceremoni ført til Pantheon i Paris, som er et monument til ære for Frankrigs store mænd og kvinder. På YouTube kan man se hele ceremonien og høre den franske præsidents hædrende ord om de fire franske mænd og kvinder.²⁴

Zdenka Nedvedova genoptog efter krigen sit arbejde som pædiater i Prag. Hun fortsatte også med at være politisk aktiv i kommunistpartiet. I 1968 fordømte hun imidlertid den sovjetiske besættelse af Tjekkoslaviet og forlod kommunistpartiet. Hun døde som næsten 90-årig i 1998. Jeg har et billede af Zdenka Nedvedova og hendes familie, som jeg har fået af hendes barnebarn Kateřina Marková, der fortalte mig, at hun beundrede sin mormor. Det har ikke været muligt for mig at få kontakt med Zdenka Nedvedovas datter, da hun er syg og kun kan kommunikere med Marková.

I en meget lang artikel med forord af Bärbel Schindler-Saefkow, hvis mor kom til Ravensbrück i 1944, har Zdenka Nedvedova skrevet om sine erindringer fra Ravensbrück i *JahrBuch für Forschungen zur Geschichte der Arbeiterbewegung*. I artiklen omtaler hun mange af de kontakter, hun havde med andre fanger i Ravensbrück. I lyset af det tætte samarbejde mellem hende og Hilda Synková i Ravensbrücks revier forekommer det mærkeligt, at hun – ligesom Germaine Tillion i den ovenfor nævnte operette – ikke nævner Hilda Synková med et eneste ord. Også her kan det være værd at hæfte sig ved endnu en af Germaine Tillions observationer.²⁵ Hun konstaterede, at politiseringen var meget udbredt i den tjekkiske modstandsbevægelse, og at Zdenka Nedvedova og Hilda Synková sandsynligvis var i hver sin lejr i den kommunistiske bevægelse. Hilda Synková var med i klanen af modstandere af ikke-kommunisten Edvard Benes, der var leder af den tjekkiske eksilregering i London. Germaine Tillion noterede sig, at de to, på trods af at de tilhørte forskellige fraktioner af den kommunistiske bevægelse, arbejdede tæt sammen i Ravensbrück.

Et eksempel på Hilda Synkovás partitro engagement er en bemærkning, hun kom med lige efter Milena Jesenás død (1896-1944). Milena Jesenka var tjekkisk journalist og forfatter og Franz Kafkas store kærlighed. Hun var også fange i Ravensbrück og havde ikke noget godt helbred. Både Zdenka Nedvedova og dr. Treite forsøgte at redde hendes liv. Hun døde på grund af nyresvigt i Zdenka Nedvedovas arme den 17. maj 1944. Hilda Synková kommenterede hendes død ved at sige, at det var godt, hun var død, for der var ikke plads til hende og hendes lige i det ”Nye Prag”.²⁶ Selv under fangenskabets i Ravensbrück drømte Hilda Synková åbenbart om et partitro kommunistisk styre i Tjekkoslaviet efter krigen.

Hilda Synková fortsatte med at være politisk aktiv i kommunistpartiet efter krigen. Hun blev i marts 1946 valgt til centralkomiteén i kommunistpartiet og blev parlamentsmedlem. I 1948 blev hun viklet ind i kredsen af de hårdeste folk i partiet, blandt andet Viliam Široký, som var agent i det sovjetiske sikkerhedssystem. Han betragtes som en af hovedagenterne i den bolsjevistiske

terror i Tjekkoslavakiet og sørgede for likvidering af de demokratiske opponenter i kommunistpartiet. Efter 1948 var han også ansvarlig for en serie kampagner og udrensninger inden for partiet. Hilda Synková blev viceminister for arbejderbeskyttelse og sociale forhold i juli 1949.

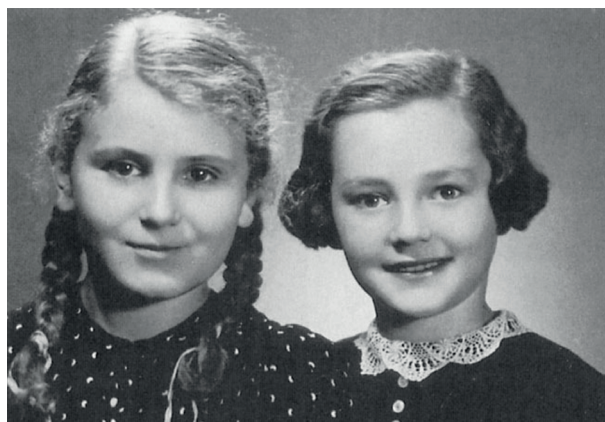
Hilda Synková's engagement i det kommunistiske magtapparat er også demonstreret ved en begivenhed i 1948. Nogle tjekker, der var forblevet loyale mod Edvar Benes, blev arresteret, heriblandt en kvinde ved navn Milena (ikke Milena Jesenká, som er nævnt ovenfor), der også havde været fange i Ravensbrück. Germaine Tillion var medunderskriver på en henvendelse til Tjekkoslavakiets præsident, hvori han blev anmodet om at benåde Milena. Det fik Hilda Synková til at fare i blækhuset og beskyldte sin nære veninde fra Ravensbrück, Germaine Tillion, for at blande sig i indre tjekkoslavakiske forhold. Germaine Tillion svarede, at hun ikke ønskede at blande sig i domfældelsen af Milena, men at hun blot i al respekt havde henvendt sig til den tjekkoslavakiske præsident og opfordret ham til at bruge sin ret til at benåde en kvinde, der var syg, og som havde lidt så meget – ”hvad ikke mindst du og jeg ved”,²⁷ skrev hun til Hilda Synková.

I Ravensbrück havde Lise London og Hilda Synková planlagt, at de ville ses med deres døtre, ”når de engang var vendt tilbage til livet”.²⁸ Men Hilda Synková var bevidst om, at også omstillingen fra fangenskab til frihed kunne være problematisk. En tomhed ville indfinde sig. De mødtes i Prag i 1946, og der blev taget et dejligt billede af deres to piger Françoise og Hanka. Lise London besøgte Hanka i Tjekkoslavakiet engang i 1970'erne og så, at den dukke, som hun havde lavet til Hilda Synková i Ravensbrück i 1944, var placeret nærmest som et relikvie i en vitrine i Hankas hjem. Hilda Synková's børnebørn har ingen erindring om dukken og ved derfor ikke, hvad der er blevet af den. Derimod har de et broderet lommetørklæde, som Hilda Synková fik sendt til deres mor fra Ravensbrück. Flere år senere i 1983 mødte Hankas børn Martin og Marketa, der på det tidspunkt var henholdsvis 18 og 16 år, Lise London i Paris. Hun tilbød dem at blive i Frankrig, men deres mor var syg, og de ønskede at vende hjem.

Hilda Synková's datter Hanka voksede op uden sine forældre. Hun mistede som nævnt sin far, da hun var tre år gammel, og hun var otte år, da krigen sluttede, og hun blev genforenet med sin mor. Det har i sig selv været en traumatiseret barndom, og det blev nok ikke bedre af moderens nærmest fanatiske engagement i den kommunistiske bevægelse. Hilda Synková's breve til datteren emmede af bolsjevistisk indoktrinering, og afslutningen på brevene var nærmest som en hilsen fra partikammerat til partikammerat. Knap to måneder efter sin 11-års fødselsdag mistede Hanka også sin mor. Den 3. august 1949 blev Hilda Synková fundet død i sin

Det broderede lommetørklæde, som Hilda Synková sendte til sin datter Hanka fra Ravensbrück.

Fotografi af Françoise London og Hanka Synková.

lejlighed i Prag. Dødsårsagen var gasforgiftning. Der var øjensynlig tale om selvmord, og det er den forklaring, der gives stort set alle steder. Hanka har som voksen sagt, at hun var sikker på, at moderen blev myrdet af politiske grunde, og at der var tale om et kamoufleret selvmord. Også Hilda Synková's venner var overbeviste om, at der ikke var noget som helst i hendes situation, der tydede på risiko for selvmord. Kilder nævner, at selvmordet havde alle tegn på henrettelse begået af sikkerhedsapparatet. Som forklaring nævnes Hilda Synková's mulige kontakter med græske kommunister, som angiveligt skulle have solgt hende informationer om de processer, der fandt sted i Rusland. Hun kan være blevet myrdet direkte på ordre af KGB.²⁹

Ikke kun familien følte sig overbevist om, at der var tale om et mord som følge af de udrensninger, der fandt sted på den tid. Der kom også et spor under den såkaldte Slansky-retssag. Her er det nødvendigt med et lille indskud om denne skueproces i Tjekkoslaviet, som Stephen Norwood, professor i historie ved universitetet i Oklahoma, har omtalt som den klareste illustration af statssponsoreret antisemitisme i Sovjetblokken.

Rudolf Slansky (1901-1952) blev det tjekkoslovakiske kommunistpartis generalsekretær i 1945. Han var dybt involveret i udrensningen af politiske modstandere, men han blev selv afsat som generalsekretær i 1951, arresteret efter ordre fra Stalin og anklaget for højforræderi. Udrensningerne i den øverste partiledelse førte til en skueproces i 1952 mod Rudolf Slansky og 13 andre, især jødiske topfunktionærer. De blev anklaget for blandt andet partifjendtlig virksomhed og zionisme. Af de 14 anklagede var de 11 jøder. 11 af de anklagede blev dømt og henrettet, mens tre fik livsvarigt fængsel, heriblandt Lise Londons mand, Artur London (1915-1986), der havde været viceudenrigsminister i Tjekkoslaviet. Under retssagen blev det brugt mod ham, at Lise London havde haft et venskab med Hilda Synková, der – og det kan næppe fortolkes anderledes – også var forræder og som følge deraf fik den straf, hun fortjente, underforstået blev likvideret. Artur London omtaler dette i den bog, han skrev i 1968 med titlen *L'Aveu*, som var en selvbiografi om hans ”prøvelser” under Slansky-retssagen. I *Der Spiegel* fra 1968 er der også en omtale af Hilda

Synková's tilsyneladende selvmord som et resultat af den partiinterne magtkamp.³⁰ Uanset de nævnte ”indicier” på et kamoufleret mord er der også en information, der kan pege mod, at der faktisk var tale om selvmord. I sin bog nævner Artur London, at Hilda Synková besøgte ham og Lise London to dage før hendes død for at bede om et råd. Hun var blevet udnævnt til viceminister, men virkede dybt deprimeret. Dog er der flest oplysninger i sagen, som indikerer, at Hilda Synková's selvmord var et kamoufleret mord.

Hilda Synková's fødested i Brumov-Bylnice, Tjekkoslaviet.

I 1955 blev rådhuspladsen i centrum af Hilda Synková's fødeby Brumov-Bylnice (det nuværende Tjekkiet) opkaldt efter hende, og i 1956 blev en mindeplade afsløret på hendes fødested. Byen ville mindes hendes store indsats på det sociale og ligestillingsmæssige område. Hun udfærdigede loven om beskyttelse af mødre, og at mødre fik 18 ugers betalt orlov. Hun var også hovedkraften bag opførelsen af Tjekkoslavakiets første penicillinfabrik.

Hilda Synková's kommunistiske engagement har unægteligt været yderst problematisk, og ikke mindst hendes datter Hanka er af den grund kommet til at betale en høj pris og har været præget heraf hele sit liv. Men jeg kan ikke tage fra hende, at hun i Ravensbrück åbenbart var kærlig og omsorgsfuld mod mig. Jeg kaldte hende ”tante”, hun tog sig af mig som en mor i en periode, der var yderst kritisk, og jeg skylder hende mit liv. På væggen ved siden af mit skrivebord hænger billeder af mine forældre og bedsteforældre. Den historie, jeg nu er blevet bekendt med, har ført til yderligere to billeder på væggen. Billeder af Zdenka Nedvedova og Hilda Synková, der reddede mit liv.

LITTERATUR

- Anthonioz-Gaggini, Isabelle
2015 *Geneviève de Gaulle Anthonioz, Germaine Tillion, Dialogues*. Paris: Plon 2015.
- Černá, Jana
1993 *Kafka's Milena*. Evanston, IL: Northwestern University Press 1993.
- Gaudreau, Elisa
2019 *La creation contre la destruction: Le Verfügar aux Enfers de Germaine Tillion comme levier de résistance dans les camps de concentration; Mémoire*. Afhandling udgivet ved Université Laval 2019.
- Hansen, Ole Steen
2014 *Bombemål Berlin*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck 2014.
- Helm, Sarah
2015 *Ravensbrück; Life and Death in Hitler's Concentration Camp for Women*. New York: Anchor Books, New York 2015.
- Katznelson, Ib
2017 *Lad ham dø; 2-årig i Ravensbrück og Theresienstadt*. Odense: Syddansk Universitetsforlag 2017.
- l'Humanité
2010 "Portrait de résistants". *l'Humanité*, 3. juli 2010.
- Laroux, Ariane
2008 *Déjeuners Chez Germaine Tillion*. Lausanne: L'Âge d'Homme 2008.
- London, Artur
1986 *L'Aveu*. Paris: Folio 1986.
- London, Lise
1995 *La mégère de la Rue Daguerre; souvenirs de résistance*. Paris: Éditions du Seuil 1995.
- Nedwedova-Nejedla, Zdenka
2003 "Erinnerungen an Ravensbrück". *Jahrbuch für Forschungen zur Geschichte der Arbeiterbewegung* 2003.
- Rice, Alison
2004 *Déchiffrer le silence: A Conversation with Germaine Tillion*. Research in African Literatures 35, Indiana University Press 2004.
- Santis, Ramona Saavedra og Christl Wickert
2017 *... unmöglich, diesen Schrecken aufzuhalten*. Berlin: Metropol 2017.
- Spiegel, Der
1968 "Der Staatschef sah die Todesliste; Terror in der Tschechoslowakei vor der Reform". *Der Spiegel*, 15. april 1968.
- Strebel, Bernhard
2003 *Das KZ Ravensbrück: Geschichte eines Lagerkomplexes*. Paderborn: Ferdinand Schöningh 2003.
- Sveriges Television
2014 *Hvide busser og sorte magter*. Dokumentarfilm 2014.
- Tillion, Germaine
1988 *Ravensbrück*. Paris: Seuil 1988.
- 2007 *Combats de guerre et de paix*. Paris: Seuil 2007.
- 2009 *Fragments de vie*. Paris: Seuil 2009.
- Walz, Loretta
2005 "Und dann kommst du dahin an einem schönen Sommertag?": *Die Frauen von Ravensbrück*. München: Kunstmann 2005.

NOTER

1. Sygebarak.
2. Strebel 2003, s. 505.
3. Hansen 2014, s. 733.
4. Katznelson 2017, s. 137.
5. Helm 2015, s. 337-338. Citatet er oversat fra engelsk af artiklens forfatter.
6. "Résistante instantanée le 17 Juin 1940" i artiklen "Portrait de résistants". *L'Humanité* den 3. juli 2010.
7. Tillion 1988, s. 151-152. Citatet er oversat fra fransk af artiklens forfatter.
8. Helm 2015, s. 338. Citatet er oversat fra engelsk af artiklens forfatter.
9. Tillion 1988, s. 151. Citatet er oversat fra fransk af artiklens forfatter.
10. Santis og Wickert 2017, s. 157.
11. Tillion 1988, s. 55.
12. London 1995, s. 326 (e-bog). Citatet er oversat fra fransk af artiklens forfatter.
13. Laroux 2008, s. 32.
14. Tillion 2009, s. 210.
15. Anthonioz-Gaggini 2015, s. 86-87.
16. Rice 2004, s. 167.
17. Laroux 2008, s. 32. Citatet er oversat fra fransk af artiklens forfatter.
18. Ibid. s. 32. Citatet er oversat fra fransk af artiklens forfatter.
19. Ibid. s. 32. Citatet er oversat fra fransk af artiklens forfatter.
20. Ibid. s. 32 og Tillion 1988, s. 151. Citatet er oversat fra fransk af artiklens forfatter.
21. Dokumentarfilm *Hvide busser og sorte magter*, Sveriges television. Undertekster oversat af Helle Schou Kristiansen.
22. Ibid.
23. National Archives, Kew Garden, London. Document reference RW 2/7/16.
24. "Quatre résistants au Panthéon France2 Direct intégral du 27 mai 2015" på YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=0K19U-_V0X4
25. Laroux 2008, s. 31.
26. Černá 1993, s. 173.
27. Tillion 2009, s. 268. Citatet er oversat fra fransk af artiklens forfatter.
28. London 1995, s. 402 (e-bog).
29. Se www.ottosynek.sk.
30. Se artiklen "Der Staatschef sah die Todesliste; Terror in der Tschechoslowakei vor der Reform" i *Der Spiegel*, den 15. april 1968.